

експериментаторів дозволяє вирішувати проблеми побудови і сприйняття мовлення у звучанні.

1. Бондарко Л.В., Вербицкая Л.А., Гордина М.В. Основы общей фонетики. – СПб., 1991; 2. Венцов А.В., Касевич В.Б. Проблемы восприятия речи. Изд. 2-е. – М., 2003; 3. Вовк П.С. Центри акцентологічних систем. – К., 1998; 4. Деркач М.Ф., Гумецкий Р.Я., Гура Б.М., Чабан М.Е. Динамические спектры речевых сигналов. – Львов, 1983; 5. Златоустова Л.В., Потапова Р.К., Трунин-Донской В.Н. Общая и прикладная фонетика. – М., 1986; 6. Иванов К.П. Основы энергетики организма. – СПб., 2001. – Т. 3; 7. Касевич В.В., Шабельникова Е.М., Рыбин В.В. Ударение и тон в языке и речевой деятельности. – Л., 1990; 8. Ковалевский В.В. Ритмичны засоби українського вірша. Спроба систематики. – К., 1960; 9. Костенко Н.В. Українське віршування ХХ століття. – К., 1993; 10. Кузьмин В.И., Галуша Н.А. Законы квантования. – М., 2001; 11. Милнер П. Физиологическая психология. – М., 1973; 12. Речь. Артикуляция и восприятие / Л.А. Чистович, В.А. Кожевников и др. – М.-Л.,

1965; 13. Потапов В.В. Динамика и статика речевого ритма. – М., 2004; 14. Сапожков М.А., Михайлов В.Г. Вокодерная связь. – М., 1983; 15. Семенюк Г., Гуляк А., Бондарева О. Версификация: теория и практика віршування. – К., 2003; 16. Сидоренко Г.К. Українське віршування. Від найдавніших часів до Шевченка. – К., 1972; 17. Скалозуб Л.Г. Динамика звукообразования (по данным кинорентгенографирования). – К., 1979; 18. Славянский стих: Лингвистическая и прикладная поэтика. – М., 2001; 19. Теряев Д.О. Дослідження мовленнєвого ритму експериментально-фонетичними прийомами // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2005. – Вип. 18. – Кн. 2; 20. Теряев Д.О. Фонетичне дослідження ритмічного структурування мовлення (на матеріалі української, російської, англійської мов) // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2004. – Вип. 14. – Кн. 2; 21. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. – К., 1975. – Т. 1; 22. Фант Г. Акустическая теория речеобразования / Под ред. Григорьева В.С. – М., 1964; 23. Якобсон Р. Избранные работы. – М., 1989.

Надійшла до редколегії 06.10.06

О. Чмир, канд. філол. наук

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРАВА У СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ ТА ДАВНЬОРУСЬКІЙ МОВАХ

*Розглянуто способи концептуалізації уявлень про порушення порядку у старослов'янській та давньоруській мовах.
The article deals with ways of conceptualization of the names of violations in Old Slavic and Old Russian.*

Відтворення середньовічної картини світу останнім часом визначається як основне завдання історичних, культурологічних, лінгвістичних медієвістичних студій. Мовним даним у таких дослідженнях належить надзвичайно важлива роль. Дослідження культурних концептів, які, за визначенням Ю. Степанова, є основними складниками культури у ментальному світі, дозволяє не лише поглибити розуміння явищ суспільного життя, уточнити інтерпретацію фактів матеріальної культури, знання про які традиційно одержують з історичних джерел, завдяки археологічним дослідженням тощо, а й перейти від заснованого на цих джерелах "зовнішнього" опису суспільства та культури до заповнення лакун, що лишаються, через опис "внутрішній" – з позиції людини середньовіччя.

Аналіз способів відображення правових концептів у старослов'янській та давньоруській мовах має на меті відтворити фрагмент мовної картини світу в період започаткування історичної (писемної) традиції у слов'ян. Створення і поширення слов'янської писемності було складовою культурного перелому, пов'язаного із запровадженням християнства. І старослов'янська мова, створена як надетнічна мова християнської проповіді, і давньоруська, яка розвивалася еволюційно, спиралася на семантичний потенціал, закладений у дописемний період. Формування правових понять значною мірою визначалося системою уявлень і понять, що виникли у міфологічній свідомості.

Дослідники відзначають як характерну рису ключових концептів середньовічної мовної картини світу їхню синкретичність, що сучасною мовною свідомістю сприймається як абстрактність, розпливчастість значення [7, с. 200]. Це стосується і ключових правових концептів. На архаїчну нерозчленованість таких понять як право, справедливість, закон у слов'янській правовій традиції як на суттєву відмінність у порівнянні з іншими близькоспорідненими традиціями вказують В. Иванов та В. Топоров. У їхніх працях [2; 3] на підставі аналізу давніх слов'янських правових текстів реконструйовано універсальну юридичну формулу, яка може бути прийнята за основу членування концептуалізованої сфери права. За допомогою цієї формули могли описуватися будь-які ситуації порушення порядку та відновлення справедливості. Правовий зміст формули полягає в тому, що здійснено певну дію, яка порушує порядок (рівновагу), цей порядок має бути відновлений шляхом виконання певної правової процедури, яка визначає відшкодування [2, с. 10-25].

Концептуалізація правової сфери у Київській Русі відбувалася в межах єдиного правового дискурсу. Про його існування свідчать численні факти співіснування різних за походженням пам'яток у складі одного збірника, адаптація старослов'янських за походженням правових пам'яток до місцевих потреб, численні випадки використання старослов'янських та давньоруських лексем в одному правовому тексті. У межах цього дискурсу взаємодіяли два мовних ідіоми: старослов'янський та давньоруський, а пов'язані з ним правові уявлення отримували вербальне вираження у лексемах як старослов'янських, так і давньоруських. У дослідженнях дискурсивних практик, як пише Г. Яворська, "мовна належність текстів сама по собі не є цілковито визначальною ознакою. Відомо, що різновиди дискурсу пов'язані з тими чи іншими соціальними сферами та інституціями (пор. номінації дискурс освіти, дискурс політики, юридичний дискурс, релігійний дискурс тощо). З цього випливає, що у дво- та багатомовних ситуаціях дискурсивна практика створюється сукупністю усних та писемних текстів, проголошених або написаних тими мовами, які реально функціонують у певній соціальній сфері" [6, с. 129-130]. Такий підхід дозволяє спільно розглядати старослов'янську та давньоруську лексику при аналізі способів концептуалізації права в середньовічній мовній свідомості.

Середньовічна мовна картина світу відображає різні аспекти порушення порядку, які були актуальні для свідомості мовців. Крім основного семантичного компонента "порушення порядку" мовні номінації, що позначали назви правопорушень, могли вказувати на об'єкт злочинної дії, яким здебільшого виступала людина; визначати якої саме шкоди завдавали людині: фізичної (оубниство), матеріальної (татъва, краденік); моральної, що призводило до втрати соціального статусу (овида, сором). При концептуалізації уявлень про правопорушення важливою була вказівка на спосіб порушення порядку – дією, словом (клеветъ, оклеветаник, наважденик, хоула).

У кількісному відношенні назви порушень порядку складають найчисельнішу групу правової лексики, значно переважаючи, скажімо, назви відшкодувань за порушення порядку. За спостереженнями Т. Вендіної, у старослов'янській мові "кількість дієслів, що мають у своєму семному складі компонент заподіювати зло, майже вдвічі перевищує дієслова, що позначають добрі взаємини між людьми" [1, с. 128].

У культурно-історичному плані суттєве переважання назв порушень порядку серед правових лексем пов'язане з "прецедентністю" давнього права, норми якого намагалися описати кожен факт порушення порядку. Типологічно це відповідає загальній тенденції більш детально відображати у мові негативні явища, що зумовлює значне переважання слів з негативною семантикою серед назв осіб, рис характеру тощо.

Центральним місцем порядку у конституюванні світу зумовлюється роль цього поняття у концептуалізації уявлень про порушення порядку. Базовим при концептуалізації уявлень про порушення порядку виступає концепт "порядок". Численні давньоруські та старослов'янські семантичні і словотвірні похідні від найменувань порядку, що мають значення "порушення порядку", свідчать про актуальність протиставлення порядку – безладу для середньовічної мовної свідомості. Такі номінації утворюються від назв порядку за допомогою формантів з заперечним, негативним значенням: *вєсчинник, нестрокник, безаконник*.

Антитетичний характер протиставлення порядку та безпорядку експлікується у численних контекстах: *не судите судьи ни закона полагайте законоположникомъ нѣ(с) вобъ неорустроенъа и вєщинъа но мира и чина* [СДЯ, т. 1, с. 148].

Номінації, мотивовані назвами порядку, виступають загальними назвами порушень соціального порядку. У правових текстах вони вживаються у значенні "злочин, правопорушення": *да запрѣтити князь словъ своимъ и приходашимъ Руси сде да нѣ творятъ вєщинъа в селѣхъ ни въ странѣ нашен* [Срезн. Т. 1, с. 80]; *авлающии сѧ вєщиньници сию достоитъ ѿ князя земли тои* [SJS, т. 3, с. 88].

При концептуалізації уявлень про порушення порядку актуалізується ще один комплекс ідей, що відображає архаїчні міфопоетичні уявлення. Ідеться про протиставлення упорядкованого світу "своїх" небезпечному і ворожому світу, що знаходиться за межами "свого" простору. Найвиразніше ідею недозволеного виходу за встановлену межу реалізується у лексемах *прѣстоупникъ, прѣстоупити*: *всѧко прѣстоупникъ и ослоушаникъ правъдно приатъ възмъздък* [SJS, т. 32, с. 491]. Слід відзначити, що у наведеному прикладі в одному контексті актуалізуються дві мотиваційні моделі, на базі яких формувалася лексика права: просторова обмеженість – порушення межі – злочин; встановлення обмежень словом – непослух як порушення – злочин. У давньоруській мові дієслово *прѣстоупити* широко вживається у сполученнях з іменниками *строй, радъ*, які виражали ідею упорядкованості: *затъ мон перестоупилъ радъ и воевалъ волость мою* [Срезн. Т. 2, с. 235].

Із уявленнями про просторово обмежений упорядкований світ "своїх", пов'язується семантика псл. кореня *vorg- (детальніше про це див. [Чмир, 2001, 69]). У старослов'янській та давньоруській мовах семантика похідних цього кореня позначає недружні стосунки чи ставлення між людьми: *стсл. вражда* "ворожнеча, злоба" [СС 122], *враждовати, враждъ имѣти, дрѣжати* "відчувати ворожнечу, злобу, ненависть" [СС, с. 122], *др. вражда* "ненависть, ворожнеча, злоба" [СДЯ, т. 1, с. 480]. І. Срезневський припускає, що поряд з такими абстрактними значеннями давньоруський іменник *вражда* міг мати конкретне значення "убивство", наводячи приклад: *митрополитъ или пискоупъ вѣдактъ межн или соудъ или овнда или котора или вражда или задница* [Срезн., т. 1, с. 311]. Можна гадати, що у цьому випадку убивство осмислюється через співвіднесення з суб'єктом здійснення, який належить до небезпечного

світу чужих. Нагадаємо, що ворогом-чужим можна було стати і через втрату соціального статусу. Показовим є вживання прикметника *враждьный* у фрагменті з літопису: *вражденое ѹвинство слышавъ напередн до сего, дѹхомъ божественнымъ разгорѣвъся и ни во что же влѣни* [Срезн., т. 1, с. 312].

У концептосфері християнства опозиція "своє – чуже" набуває характеру глобального протиставлення "божественне – диявольське" для номінації супротивника Бога використовується *враждьникъ* "ворог" (диявол) *неподобно естъ ѹбо добръ сьмыслаштинимъ. отъ враждьника водимомъ быти. да не съ нимъ въ тамоу мѣченна вѣчьнаго вьвалатъсѧ* [Срезн. Т. 1, с. 312].

Про те, що семантика кореня пов'язується із завданням тілесної шкоди, можуть свідчити приклади, де такий зв'язок експлікується у контексті: *аще кто враждѹ сътворитъ монсен во пророкъ и законодавецъ порѣчилъ да идетъ рѹка за рѹку и око за око и глава за главу* [Срезн. Т. 1, с. 311]. Припущення про включеність значення "вбивство" до семантичної структури кореня *vorg- підтримується і матеріалом сучасних слов'янських мов, пор., ч. *vražda* "вбивство", *vrah* "вбивця" слц. *vrah* "тс.", словен. *vražda* "ворожнеча; смертна кара" [ЕСУМ, т. 1, с. 426-427; Фасмер, т. 1, с. 352; БЕР, т. 1, с. 180].

Розвиток семантики похідних кореня *vorg- можна вважати прикладом поєднання двох концептуальних сфер: сфери онтологічного порядку, що пов'язується з уявленнями про відмежування як умову упорядкування простору, але превалують тут, безперечно, соціо- та антропоцентричні уявлення, у яких загрози та шкода, яка завдається, оцінюються з позиції спільноти та її членів.

У центрі інституту права як інструмента упорядкування соціальних відносин перебуває людина. З колом антропоцентрично орієнтованих уявлень співвідносяться у старослов'янській та давньоруській мовах такі загальні найменування порушень порядку як *врѣдъ, пакость, врѣдиди, пакостити*: *входѧще же рѹсь в городъ да не творятъ пакости* [Срезн. Т. 2, с. 864]; *азъ тебе о приобрѣтении въпрошахъ ты же ми врѣдъ повѣдакши* [СС, с. 124].

Виразну антропоцентричність можна вважати характерною ознакою концептуалізації уявлень про порушення порядку. У мовній картині світу знаходить відображення те, що і суб'єктом дій, що призводять до порушення порядку і оцінюються як злочинні, і їх об'єктом – безпосередньо чи опосередковано – є людина/спільнота.

Активність суб'єкта злочину при концептуалізації уявлень про порушення суспільного порядку знаходить відображення у сполучуваності іменників на позначення злочинів з акціональними предикатами. У старослов'янських та давньоруських правових текстах такими предикатами виступають дієслова *дѣлати, дѣлати, творити, чинити*:

входѧще же рѹсь в городъ, да не творят пакости [Срезн., т. 2, с. 864]; *аще кто враждѹ сътворитъ монсен во пророкъ и законодавецъ порѣчилъ да идетъ рѹка за рѹку и око за око и глава за главу* [Срезн., т. 1, с. 311]; *не дѣи емоу пакости ни рѣкама ни ногама ни всемоу тѣлесн* [СС, с. 440]; *(.. много пакости чиниша....)* *про тѹ пакость, што сѧ в розмирьн створило* [Срезн. 2, 864]; *а не вєсправьднѧ дѣлактѣ* [СС 82]; *аще обличитъ проказѹ дѣющи животѹ юго* [Срезн., т. 2, с. 1533]; *да аще къто ѿ рѹси или ѿ грекъ створи криво, да шправлетъ то* [Срезн., т. 1, с. 1320]; *напастъ во ми створи вельжъ. тѣштетъ ми сътвори* [СС, с. 711].

Семантична структура таких дієслів включає сему "мати бажання чи намір здійснювати дію". Зумисність –

суттєва ознака, яка враховується при кваліфікації протиправних дій. У ранніх слов'янських правових пам'ятках злочини диференціюються за наявністю чи відсутністю злочинних намірів, за місцем вчинення (по-різному каралася крадіжка із приміщення та в полі), часом здійснення злочину (нічний злочин карався тяжче, ніж здійснений у світлу пору). Наприклад, Руська правда передбачає різні санкції за вбивство "въ разбоѣ", "на пирѣ", "въ свадѣ".

Об'єктом злочинних дій найчастіше виступає безпосередньо людина. Як порушення порядку у середньовічній мовній свідомості відображаються дії, спрямовані проти фізичної природи людини – убивство, каліцтво, завдання тілесних ушкоджень. Завдана фізична шкода оцінюється і з точки зору втрат соціальної групи, до якої належить потерпілий: убивство члена соціальної групи (родини, племені) може загрожувати її існуванню, каліцтво позбавляє можливості забезпечувати себе і родину засобами до існування тощо.

Одним із найтяжчих злочинів у праві з найдавніших часів було убивство людини. Для його номінацій у старослов'янській та давньоруській мовах використовувалися різні лексеми: оубиство, оубоство, оубиваник, оубитик, оубикник, оубон, разбон, разбоство, головоничество (не зафіксоване у старослов'янській), вражда.

Більшість лексем на позначення убивства співвідносяться з діями, що позбавляють людину життя. Іменні номінації мотивовані дієсловами зі значенням "убивати". Девербативи оубиство, оубоство, оубиваник, оубитик, оубикник, оубон, разбон мають значення абстрактного найменування відповідних дій. Чисельність таких утворень може свідчити про актуальність сприйняття убивства як результату відповідних дій для середньовічної мовної свідомості.

На окрему увагу заслуговують давньоруські *головничество*, *головщина*, *поголовщина* "убивство" як приклад виразно антропоцентричної концептуалізації злочину, співвіднесення його з фізичними параметрами об'єкта.

Давньоруський іменник, який виступає мотиваційною основою при утворенні вказаних лексем, вживався не лише на позначення частини тіла людини, але й на підставі метафоричного переносу "частина" – "ціле" міг набувати значення "людина". Як правило, у цьому значенні слово *голова* вживалося при лічбі, коли включення до ряду подібних начебто деперсоналізує окрему людину, редукує її індивідуальні риси (пор., у сучасній українській мові "голова" у нормі використовується лише при лічбі тварин). Мертва людина також позбавлена індивідуальних рис. У давньоруських правових пам'ятках *голова* фіксується із значенням "убитий":

а вже оубьютъ новгородца посла за моремъ или нѣмецкын послаъ новѣгородѣ то за тоу голову .к. грвнѣ сєрєбра [СДЯ, т. 2, с. 147].

Сюди ж відноситься і фразеологізоване сполучення *головою клепати* "звинувачувати у вбивстві": *искавше ли послѣуха и налѣзоутъ а истѣца начьнетъ головою клепати. то ти имѣ правьдоу желѣзо* [РПР сп. 1280, 617а].

Іменник *голова* на базі метафоричного переносу "життєво важливий орган" – "життя" може набувати значення "життя": *аще не имѣють пороучникъ да кльноутъся ц(с)рвоу головою и спасеникъ его* КР 1284, 98г; *оуши кгв заш слышати обыкли. и языкъ добру мчавити не оучить(с) и самоу головѣ погубити* МПР ХІУ, 68. Таке значення підтримувалося фразеологічно зв'язаними вживаннями *головоу положити* (с'кладати, с'кладувати, с'ложити) "віддавати/віддати життя" [СДЯ, т. 2].

Можна гадати, що у значенні "убивство" мовною свідомістю поєднані уявлення про голову як осередок життя, з одного боку, та можливість втрати людиною індивідуальних ознак (при лічбі, у разі смерті).

Типологічні паралелі до такого семантичного розвитку відзначаються і в інших мовах. І. Срезневський наводить у статті *голова*: двн. *haubitian* "убивати" (від *haubit* "голова"); англ. *heáfodgylt*, *heáfodleather* "убивство" (від *heáfod* "голова") [Срезн., т. 1, с. 543].

У зв'язку з викладеним, можна уточнити думку Пізани щодо рос. *уголовный*, яке він вважає безпосередньою калькою з лат. *capitālis* або нім. *Haupt-verbrechen* [Фасмер, т. 4, с. 146]. Наявність значення "убитий" у давньоруській *голова*, пол. *głowa*, ч. *hlava* видається аргументом на користь більш раннього запозичення. Про скоріше всього запозичений характер дає підстави говорити відсутність слідів семантики, пов'язаної із убивством, у похідних псл. **golva* у південнослов'янських мовах.

Відзначимо, що різні номінації убивства часто синонімізуються. Показовий приклад поєднання в одному контексті різних концептуалізацій убивства містить одна із статей Руської правди: *аже кто оубиеть княжа мѡужа въ разбон а головника (воевника) не ищють, то врьвноуоу платити въ чьки же вьрви голова лежить* [Срезн., т. 1, с. 544]. Синонімічна заміна по-різному мотивованих назв убивці спостерігається і у різних списках однієї пам'ятки: *головникъ а воевникъ* (список XIV ст.).

До тяжких злочинів проти людини відносилося також завдання тілесних ушкоджень. У правових пам'ятках такі злочини, як правило, представлені дієслівними номінаціями та відповідними девербативами, що називають дії, які призводять до каліцтва: *вити, вон, тети, мжчити, оутети*.

До цієї групи належить і похідні псл. **verđ*: *верѣдити, вредити, врѣдити*. Словник старослов'янської мови подає *врѣдити* "пошкодити, завдати шкоди" з прикладами, що вказують на пошкодження тіла людини: *не дажди емоу врѣдити плѣти ни оуда ни жила* [СС, с. 124]. У давньоруській мові словники фіксують значення "калічити; ушкоджувати": *а не оукорнухъ никого же ни вередихъ и никого же не оклеветахъ* [СДЯ, т. 1, с. 392]. Відзначимо, що у даному контексті в одному ряду негативних дій подаються *верѣдити* "калічити" та *оклеветати* "обмовити". Наявність спільних семантичних складових "порушувати порядок", "завдавати шкоди" об'єднує їх в одній концептуальній сфері.

На базі уявлень про ушкодження тіла розвиваються абстрактні значення, які не пов'язуються з тілесним, "шкодити, заподіювати зло". У зв'язку з цим відзначимо, що у старослов'янській мові *врѣдъ* синонімізується з *овнда*.

При оцінці дій, що завдають фізичної шкоди, слов'янське звичаєве право дуже уважно розглядає втрати, яких зазнала гідність людини. Більше відшкодування могло призначатися за завдання незначних ушкоджень, якщо при цьому потерпілого принижували. Наприклад, у "Руській правді", передбачалося відшкодування у 3 гривні за будь-яку несмертельну рану і 12 гривень за удар палицею. На думку дослідників, така суттєва різниця пояснюється тим, що удар палицею був виразом "крайньої зневаги до потерпілого" [4, с. 67].

Назви вчинків та дій, які можуть призвести до втрати людиною соціального статусу, складають виразно окреслену групу порушень порядку. На позначення таких порушень вживалися лексеми: *срамъ, срамота, посрамлѣник, посрамити, посрамлати; сором, соромота, соромити, стоудъ, стыдосьть, стыденик, овнда*, які об'єднують спільне значенням "ганьба, сором". У правових текстах лексеми звужують значення і термінологізуються із

значенням "збездещення, згвалтування": приложи сѧ дѣвници дѣвою а не въ волю родившимъ ю да даеть дѣвници за срамотоу литруу злата [SJS, т. 38, с. 148]; аже латинескын члвкъ оучинить насилнєк свободнѧ жене а боудѣтъ прѣже на нен не былъ сорома за то платити гривнѧ є серебра [Срезн., т. 3, с. 466-467].

В основі мовної концептуалізації уявлень про ганьбу лежить передусім страх відторгнення від колективу. Фізіологічна реакція, що супроводжує почуття страху, – відчуття холоду, мотивує переважно більшість найменувань ганьби. У семантиці сорому поєднується суб'єктивне переживання і публічна оцінка. Мовний матеріал дає підстави говорити про те, що у середньовічній мовній свідомості більше значення надається другій складовій – семантиці негативної зовнішньої оцінки.

Сором мислиться як щось зовнішнє по відношенню до людини, що може покрити, огорнути її: покры срамота лице мое [СС, с. 620]; одеждѣтъ же сѧ стодѣдомъ і страдомъ їскжштеї мѧнѣ [СС, с. 632]. Його можна прогнати: освѣтити миръ прогнати сквернѧ и стыдѣсть [СС, с. 632].

Про сором знають і розповідають інші: стыдѣнник вамѣ прѣжде повѣдоук пророкъ [СС, с. 632]; ты во сѣвѣсі поношеннєк мое ї стодѣтъ мої ї срамотѧ моѧ [СС 620]. Показовим є значення прикметника оукорѣнъ "ганебний, безчесний" [СС, с. 733], у якому актуалізується словесна оцінка ненормативної поведінки, що призводить до ганьби.

На підставі аналізу різних номінацій порушення соціального порядку можуть бути виділені два способи їхньої концептуалізації. По-перше, у мовній картині світу порядок протиставляється безладу. Це протиставлення реалізується у значеннях лексем, утворених від назв порядку за допомогою заперечних формантів (вєсчнннєк, нєстрѣкннєк, вєзакѣннєк). Такі номінації виражають семантику порушення порядку найбільш узагальнено. Вони складають відносно нечисленну групу.

У центрі інституту права як інструмента упорядкування соціальних відносин перебуває людина. Тому характерною для концептуалізації уявлень про порушення порядку є виразна антропоцентричність, яка реалізується різними мовними механізмами. У групі загальних найменувань порушення порядку, мотивованих уявленнями про порушення цілісності тіла (врѣдѣтъ, пакѣсть, врѣдити, вєредити, пакѣстити), антропоцентрична семантика лежить в основі мотивації.

При концептуалізації уявлень про порушення соціального порядку важливою була вказівка на активність суб'єкта злочину. У старослов'янській та давньоруській

мовах це знаходить відображення у сполучуваності іменників на позначення злочинів з предикатами активної дії (дѣлати, дѣлати, творити, чинити).

Дослідження показало, що середньовічна мовна свідомість пов'язує порушення порядку з об'єктом злочинних дій – людиною. Злочином є дії, спрямовані проти фізичної природи людини (оубинство, оубиваник, оубитик, оубикник, оубон, развон, развонство; бити, вон, тетти, мжчигти, оутетти). У семантиці давньоруських назв убивства (головничество, головщина, поголовщина) поєднані уявлення про голову як осередок життя, з одного боку, та можливість втрати людиною індивідуальних ознак (при лічбі, у разі смерті).

Виразно окреслену групу складають номінації, об'єднані семантикою ганьби, сорому (срамѣ, срамота, посрамлѣннєк, посрамити, посрамлати; сором, соромота, соромити, стодѣтъ, стыдѣсть, стыденик, обидѧ). В основі мовної концептуалізації уявлень про ганьбу лежить страх відторгнення від колективу. У семантиці сорому поєднується суб'єктивне переживання і публічна оцінка. Мовний матеріал дає підстави говорити про те, що у середньовічній мовній свідомості більше значення надається другому складнику – семантиці негативної зовнішньої оцінки.

1. Вендина Т.И. Средневековый человек в зеркале старославянского языка. – М., 2002; 2. Иванов В.В., Топоров В.Н. Древнее славянское право: архаичные мифопоэтические основы и источники в свете языка // Формирование раннефеодальных славянских народностей. – М., 1981; 3. Иванов В.В., Топоров В.Н. О языке древнего славянского права (к анализу некоторых ключевых терминов) // Славянское языкознание. VIII Международный съезд славистов. – М., 1978; 4. Правда Русская: В 2 т. – М., 1947. – Т. 2; 5. Чмир О.Р. Просторові мотивації у лексичі права (на матеріалі старослов'янської та давньоруської мов) // Мовознавство. – 2001. – №6; 6. Яворська Г.М. Мусульманський Схід в українських дискурсивних практиках: динаміка докси // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія філології. – 2005. – Т.8. – №1; 7. Яковлева Е.С. О концепте чистоты в современном русском языковом сознании и в исторической перспективе // Логический анализ языка. Языки этики. – М., 2000.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

БЕР – Български етимологичен речник. Сѣст. В. Георгиев, И. Заимов, Ст. Илчев. – София: БАН, 1971-2002. – Т. 1-6.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О.С. Мельничук. – К., 1982-2002. – Т. 1-4.

Срезн. – Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. – СПб., 1893-1912. – Т. 1-3.

СС – Старославянский словарь (по рукописям X-XI в.). – М., 1999.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1986-1987. – Т. 1-4.

SJS – Slovník jazyka staroslověnského. – Praha, 1968-1997. – Т. 1-4.

Надійшла до редколегії 26.10.06

М. Штельмах, асп.

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДІАЛОГІЗМУ В МЕЖАХ МАС-МЕДІЙНОГО ІНТЕРВ'Ю

Досліджено феномен діалогізму як визначальну домінують людського спілкування в контексті різних філософських уявлень, а також осмислено взаємодію мовних стратегій автора й реципієнта в системі діалогічної моделі мас-медійного інтерв'ю.

Investigation of the dialogical interaction as the essential feature of human communication in the system of different philosophic ideas and comprehending of the intersubjective linguistic strategics within the framework of the mass media interview are examined in the article.

Для людини, яка перебуває в сучасній ситуації діалогу культур і цивілізацій, на наш погляд, є природним бачення сучасного світу як неоднозначного, такого, що складається з варіативних уявлень.

Діалог як феномен мовної діяльності людини, що ґрунтується на системі взаємин "Я й Інший як Я", дає можливість гармонізації стосунків як у міжособистісній,

так і міждержавній сферах, у той час як монологізація, індивідуалізація суспільства породжує тривалі конфлікти, учасники яких не можуть вийти за їх межі (конфлікт східної й західної культур – іслам й християнський ортодоксальний світ). Унаслідок цього конфлікти множаться й надалі, а людина, як зауважує О. Перепелицина, незва-